

fra regn ormenes liv

*en kamp om
kunst og kærlighed*

Manuskript P.O. Enquist *Oversættelse* Frederik Dessau *Instruktion* Kasper Wilton *Scenografi* Kim Witzel
Kostumedesign Line Bech *Danseinstruktion* Jeanette Binderup-Schultz *Teaterforlag* Nordiska ApS

Medvirkende

Ellen Hillingsø, Ole Lemmeke, Michael Moritzen og Lisbet Lundquist

JOHANNE LUISE HEIBERG, JOHAN LUDVIG HEIBERG OG H.C. ANDERSEN

JOHANNE LUISE HEIBERG

FØDT JOHANNE LUISE PÄTGES, 1812-1890

Johanne Luise Heiberg var 1800-tallets største kvindelige skuespillerinde og endte sit liv i toppen af kultureliten. Hun startede dog på samfundets bund, og dermed blev hendes liv – i lighed med H.C. Andersens – en historie om den grimme ælling, der bliver til en smuk svane.

Lisbet Lundquist i rollen som gamling, Ellen Hillingsø i rollen som Johanne Luise Heiberg og Ole Lemmeke i rollen som H.C. Andersen Foto: Gudmund Thai

Johanne Luise voksede op i en søskendeflok på ni i en ekstremt fattig familie, der drev værtshuse i København og på Dyrehavsbakken. Her blev Johanne sat til at danse på bordene for de berusede gæster. På Dyrehavsbakken blev hendes talent for at danse opdaget, og hun begyndte på balletskolen, hvor hun som niårig debuterede sammen med H.C. Andersen.

Med tiden gik hun over til at være skuespillerinde, og da hun var bare 23 år, blev den 44-årige dramatiker Johan Ludvig Heiberg så betaget af hende, at han begyndte at skrive forestillinger, hvor hun kunne få hovedrollen. Fem år senere giftede de sig, og deres hjem blev mødested for en række af tidens med fremtrædende kulturpersonligheder.

JOHAN LUDVIG HEIBERG

1791-1860

Johan Ludvig Heiberg var som dramatiker, kritiker og i en periode teaterdirektør på Det Kongelige Teater en af 1800-tallets kulturlivs mest indflydelsesrige mænd. Han blev især kendt for sine letbenede og løsslupne vaudeviller (lystspil med sange), men hans mest kendte værk er *Elverhøj*, der i dag er vores nationalskuespil.

Som teaterdirektør på Det Kongelige Teater fik han mange fjender, da han nedprioriterede opera og ballet og havde en konservativ og i manges øjne forældet smag, når det gjaldt valg af skuespil og spillestil. Det førte til den såkaldte 'teaterkrig', der endte med at koste Heiberg jobbet som teaterdirektør. De sidste fire år af hans liv trak han sig ulykkeligt tilbage til loftet i deres hjem på Christianshavn, hvor han studerede stjerner.

HANS CHRISTIAN ANDERSEN

1805-1875

Vi kender alle H.C. Andersen for hans eventyr og papirklip, men egentlig var hans plan at gøre karriere på de skrå brædder.

Da han som 14-årig kom alene til København, aflagde han som noget af det første besøg hos den kongelige balletdanserinde Margrethe Schall i håb om at blive opdaget, men uden held. Senere lykkedes det ham at blive optaget på Det Kongelige Teaters skole for dans og sang, men han havde ikke udpræget talent, og efter halvandet år fik han ikke længere roller. Han havde dog ikke opgivet håbet om at få succes på teatret, og derfor begyndte han at skrive dramaer. Ingen af disse blev dog opført på teatret.

At H.C. Andersen i *Fra regnormenes liv* er gæst i et af landets mest prominente hjem, stemmer overens med virkeligheden. Han besøgte jævnligt kultureliten, hvor han optrådte med sine evner, selvom han ikke var kendt som den mest medgørlige og nemme gæst. Ligesom i forestillingen havde virkelighedens Andersen gebis. Der er dog ingen beskrivelser af, at han nogensinde skulle have tabt det foran kongen.

Ellen Hillingsø i rollen som Johanne Luise Heiberg og Ole Lemmeke i rollen som H.C. Andersen Foto: Gudmund Thai

PÅ BESØG I LIVET

AF KASPER WILTON, TEATERCHEF OG INSTRUKTØR

Fra regnormenes liv har fulgt mig siden sin første danske opførelse på Gråbrødrescenen i 1981. Siden 1985 har jeg med regelmæssige mellemrum taget Dansklærerforeningens glimrende kommenterede udgave frem, læst i den, og sat den tilbage på reolen igen. I 33 år den samme bevægelse; ned af reolen, læse og op igen. Hvad holdt mig tilbage? Stoffets vældighed, krav til besætning, krav til instruktøren måske? Eller måske en tanke om, at selv på læseplanet er dette noget særligt? "This is not to be improved," sagde Lincoln, da nogen ville bygge en bro over Grand Canyon.

Stykket snyder. Det ligner realisme – men er det ikke. Det ligner en guldalderfortælling – men er meget mere. Man tror, det er H. C. Andersen, der er hovedpersonen, men det er Johanne Luise Heiberg, der er omdrejningspunktet.

Ordet "is" nævnes 19 gange bare i anden akt. Dertil "sne", "kulde" og "fryse". Det er et koldt univers, vi er i. Nok sammenligner proletarbørnene sig med sumplanter, der vil op til solen, men det er kulden, der dominerer.

Johan Ludvig Heibergs hjem af Wilhelm Marstrand

På Marstrands billede med motivet af den heibergske familie samlet idyllisk i dagligstuen (i øvrigt et falsum, der er malet efter både Thomasine og Heibergs død) sidder den dannede Thomasine Gyllembourg og læser op. I sit skuespil sætter Enquist en mærkelig, vulgær gamling som et modstykke til den dannede Thomasine Gyllembourg,

men hvem er hun, denne gamling? På det konkrete plan må hun opfattes som Johannes mor, men Enquist opløser hendes tid: "Hun kom aldrig i kristen jord," siger Johanne, mens den gamle sidder levende bag hende. Ved hendes tilstedeværelse er ikke alene vrangen på idyllen repræsenteret, men tillige døden og dermed også Johannes død – overført eller konkret – for på nok et plan er den gamle Johanne selv. "Ser De ikke, hvem det er? Det er mig – lige før jeg døde," siger hun til Andersen.

Johan Ludvig Heiberg er en gåde. Denne dannede og sprænglærde mand. Hvorfor kom netop han i unåde? Hvorfor kunne af alle mennesker præcis ikke han læse tidens strømninger? Hvorfor holdt han, der revolutionerede det stivnede repertoire på Det Kongelige Teater med sine nytænkende vaudeviller, fast på en teaterstil, tiden løb langsomt, men uundgåeligt fra, mens han så til? For et barn, der oplever sin far blive landsforvist for opposition mod systemet, se sine forældre blive skilt, og, som følge af dette, forbudt samkvem med dem og opfostret hos plejefamilier, var barnesåret nok for dybt. Al ulykke kommer af modstand mod systemet. Han blev systemets mand – og kom i ulykke af det.

H.C. Andersen er her besøgeren. Som i virkeligheden. På en måde var han på besøg i livet. Fik aldrig sit eget, end ikke eget hjem; men opholdssteder, flygtige boliger af forskellig varighed, som han rejste fra. Han levede et næsten parallelt liv, stræbte så meget, vandt det hele, men tabte det vigtigste. "Nogle kan kun se indad," siger Andersen i erkendelse af sin manglende evne til at elske. Han improviserer *Snedronningen*, et eventyr han skrev, 12 år før *Fra regnormenes liv* foregår; men bytter her om på personerne. Det er Andersens (Kajs) tåre, der falder på Hannes (Gerdas) tilfrosne hjerte og lærer hende at stave til ordet "kærlighed". Han selv kan ikke, han vandt nok det halve kongerige – men aldrig prinsessen.

Johanne Luise Heiberg skriver i stykket på sin erindringsbog: *Et liv genoplevet i erindringen*. Hun påbegyndte dette arbejde i 1856 – året hvor stykket udspiller sig. Uden for scenebilledet skimtes brudstykker; et pulterkammer med erindringer. Hendes sprog afslører hende. Hun er værtshusbarn fra Nørrebro, og når hun "forglemmer" sig, dukker proletaren frem, i ord, i sociolekt. Andersen forskrækkes over begge. Hun prøver at finde ud af, "hvornår hun døde". Det er i Enquists optik den egentlige grund til hendes skriveri, og så at forsvare Heiberg, der kun føler sig hjemme under døde stjerner, som han betragter. Johanne er omdrejningspunktet, hun er klatret op ad rangstigen ved at tænke og opføre sig

PÅ BESØG I LIVET fortsat

som mand, og over for hende står den "kvindagtige" digter Andersen. Hun, kvinde med en mands psyke, han, mand med en kvindes. I omfavnelsen bliver de ét, bliver hele, for kort efter at konstatere, at "det er for sent".

"De døde burde tage sig mere af hinanden," siger Johanne til sidst, efter Andersen har lukket øjnene på den gamle kvinde (på Johanne?), og så sætter de sig som på Marstrands billede i Enquists modbillede af samme: Fire døde mennesker omkring et bord. De har vundet den halve verden; men tabt kærligheden, tabt sig selv.

OM FORFATTEREN

Per Olov Enquist, 1934-2020

Per Olov Enquist, også kendt som P. O. Enquist, var en af Sveriges mest anerkendte forfattere. Han tog i sit forfatterskab udgangspunkt i historiske begivenheder og gav dem nyt liv ved at bygge sine fiktive verdener op omkring dem.

P. O. Enquists forfatterskab rummer skuespil, film-manuskripter, kriminalromaner, litteraturkritik og selvbiografier og kan placeres i spændingsfeltet mellem det faktuelle og det opdigtede med en interesse for den politiske verden. Siden sit egentlige gennembrud med *Magetisørens femte vinter* i 1964 (P. O. Enquist debuterede med *Kristallögat* i 1961) har P. O. Enquist blandt andet skrevet skuespil om Selma Lagerlöf, en dokumentarroman om Marie Curie, og i *Livlægens besøg* beskriver han trekantsdramaet mellem Struensee, kong Christian d. 7. og dronning Caroline Mathilde. Selvom det historiske kendetegner forfatterskabet, er der også afstikkere fra den ellers røde tråd, f.eks. *Den førstødte engel* (1985) om en vandskabning med to ansigter.

P. O. Enquist voksede op i et pietistisk kirkemiljø i det nordlige Sverige. Fra 1955 til 1964 studerede han på Uppsala Universitet. Som 35-årig modtog han Nordisk Råds Litteraturpris for *Legionærerne* (1969). Siden da har han vundet Augustprisen to gange; i 1999 for *Livlægens besøg* og i 2008 for *Et andet liv*. P. O. Enquist var bosat i Danmark fra 1978 til 1993. *Fra regnormenes liv* er skrevet i denne periode, nemlig i 1981.